

Preventivno varstvo arheoloških ostalin v postopkih priprave državnih prostorskih načrtov

Preventive protection of archaeological remains in the procedures of preparing National spatial plans

© Helena Štih

Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, Direktorat za kulturno dediščino, Ljubljana, helena.stih@gov.si

Izvleček: Preventivno varstvo arheoloških ostalin v postopkih priprave državnih prostorskih načrtov se je v zadnjih desetletjih precej spreminjalo, na kar so vplivali predvsem nenehno spreminjanje predpisov, razumevanje preventivne arheologije in razvoj metod predhodnih arheoloških raziskav. Z zgodnjim vključevanjem preventivnega varstva arheoloških ostalin v postopke priprave državnih prostorskih načrtov je stroka dobila večje možnosti aktivne udeležbe v postopku priprave prostorskih aktov. Žal pa se kaže tudi vrsta slabosti takega načina načrtovanja. Na primerih je prikazan način vključevanja preventivne arheologije v postopke priprave državnih prostorskih načrtov.

Ključne besede: varstvo kulturne dediščine, preventivna arheologija, državni prostorski načrti, metode predhodnih arheoloških raziskav

Uvod

Način vključevanja preventivne arheologije v postopke priprave prostorskih aktov se je v Sloveniji v zadnjih desetletjih precej spreminjal, na kar je najmočneje vplivalo nenehno spreminjanje predpisov s področij prostorskega načrtovanja, graditve objektov, varstva okolja, varstva kulturne dediščine in drugih predpisov, ki so vplivali in še vplivajo na pripravo prostorskih aktov. Hkrati s spremembami zakonodaje se je spreminjalo tudi razumevanje preventivne arheologije od zgodnejšega obdobja prostorskega načrtovanja, ko je odkritje arheoloških najdišč praviloma vodilo v izvedbo izkopavanj in prezentiranja v muzejih, do sodobnega pojmovanja preventivnega varstva, ki si prizadeva, da se prostorski akti v čim večji meri izogibajo znanim arheološkim najdiščem, na neraziskanih območjih pa se v čim zgodnejših fazah načrtovanja pridobijo podatki o morebitnem obstoju arheoloških ostalin. V Sloveniji se je preventivna arheologija v praksi začela uveljavljati z gradnjo avtocestnega križa konec prejšnjega stoletja, a takrat še ni bila dejansko vpeta v postopke prostorskega načrtovanja (Splet 12), saj so bile arheološke raziskave praviloma izvedene šele po sprejetju prostorskih aktov, največkrat tik pred samo gradnjo.

Abstract: Preventive protection of archaeological remains in the procedures of preparing national spatial plans has seen numerous changes in the last decades, primarily induced by the continuing changes in regulations, in the understanding of preventive archaeology and in the development of preliminary archaeological investigation methods. The early integration of the preventive conservation has provided archaeologists with the opportunity to actively participate in the preparation of the national spatial plans. Such a manner of preparing spatial plans has revealed a number of weaknesses, which is illustrated by a number of concrete examples.

Keywords: cultural heritage protection, preventive archaeology, national spatial plans, preliminary archaeological investigation

Pravne osnove za preventivno varstvo arheoloških ostalin v postopkih priprave državnih prostorskih načrtov

Ministrstvo za kulturo se je v postopke priprave državnih – takrat lokacijskih načrtov začelo vključevati na podlagi dopolnitve Zakona o urejanju naselij in drugih posegov v prostor iz leta 1993 (Uradni list SRS, št. 18/1984, 37/1985, 29/1986, 43/1989 Odl.US: UI 30/89-7, RS, št. 26/1990, 3/1991 Odl.US: U-I-30/89-18, 3/1991 Odl.US: U-I-30/89-18, 18/1993, 47/1993, 71/1993, Splet 4). Sprva je dopolnitev zakona določala poseben postopek priprave lokacijskih načrtov izključno za graditev avtocest, pozneje pa so se z novimi spremembami navedenega zakona v letu 1997 (Splet 7) določbe glede načrtovanja lokacijskih načrtov za gradnjo avtocest začele smiselno uporabljati tudi za druge infrastrukturne objekte državnega pomena.

Leta 1992 je bila sprejeta tako imenovana Malteška konvencija – Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine (Uradni list RS – Mednarodne pogodbe št. 7/1999, Splet 3), ki jo je Republika Slovenij podpisala leta 1996, ratificirala pa leta 1999. S tem se je naša država zavezala, da bo zagotovila, da:

- bodo arheologi sodelovali pri politiki urejanja prostora,
- bodo zahteve arheologije in načrtovanja prostora med seboj usklajene v različnih fazah urejanja prostora,

- bodo spremenjeni izvedbeni načrti, ki bi utegnili škodovati arheološki dediščini,
- bodo v presojah vplivov na okolje v celoti upoštevana arheološka območja,
- se zavarujejo območja, ki so namenjena arheološkim rezervatom,
- se arheološko dediščino, če je le mogoče, ohrani na mestu samem,
- se pri raziskovalnem delu uporabljajo nedestruktivne metode.

Dve leti po sprejetju Malteške konvencije, torej leta 1994 je bila pri Zavodu RS za varstvo naravne in kulturne dediščine ustanovljena Skupina za arheologijo na avtocestah Slovenije (SAAS), ki je v prakso izvajanja arheoloških raziskav uvedla sodobno metodologijo preventivnega varstva arheoloških ostalin. Opravljala je različne naloge na področju spremljanja in usklajevanja arheoloških raziskovalnih del v okviru načrtovanja državnih lokacijskih načrtov in projektov. V prakso izvajanja arheoloških raziskav je uvedla sodobno metodologijo, ki je bila nujna za ustrezno ohranitev arheoloških ostalin. Raziskave tako niso bile več omejene zgolj na posamezna znana in registrirana najdišča, pač pa so bile izvedene na celotnem območju sprejetega državnega prostorskega načrta.

Istega leta je minister za kulturo predpisal Metodologijo za sodelovanje službe varstva naravne in kulturne dediščine pri izdelavi dokumentacije za posamezne avtocestne odseke (Metodologija), pri čemer se je metodologija skladno s spremembami in dopolnitvami zakona o urejanju naselij in drugih posegov v prostor po letu 1997 smiselno uporabljala za vse infrastrukturne objekte državnega pomena, torej poleg načrtovanja avtocest tudi za sodelovanje pri načrtovanju drugih prostorskih ureditev državnega pomena, ki so bile zaradi svojih gospodarskih, socialnih, kulturnih in varstvenih značilnosti ob upoštevanju ciljev prostorskega načrtovanja pomembne za prostorski razvoj države.

Do leta 1999 je veljal Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine (Uradni list SRS, št. 1/1981), v letu 1999 pa je stopil v veljavo Zakon o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 7/1999, Splet 2), ki je določbe Malteške konvencije vključeval v dokaj skromni meri. Tako je bilo preventivno varstvo arheoloških ostalin na območjih, ki niso bila evidentirana kot arheološka dediščina, zagotovljeno skoraj izključno na podlagi konvencije in predpisane metodologije ter skupine SAAS.

V letu 2008 smo dobili nov Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1, Uradni list RS, št. 16/2008, 123/2008, Splet 1), ki je preventivno arheologijo skladno z zavezami iz Malteške konvencije vključil v postopke sprejemanja prostorskih aktov. Bistvena novost novega zakona se kaže v vključenosti preventivne arheologije v načrtovanje od samega začetka skozi celoten postopek priprave prostorskega akta.

S spremembami prostorske in okoljske zakonodaje so bile dane različne možnosti za vključevanje preventivnega varstva v postopke priprave prostorskih aktov, pri čemer je Zakon o umeščanju prostorskih ureditev državnega pomena v prostor (ZUPUDPP, Uradni list RS št. 80/2010, Splet 8) v postopek priprave državnega prostorskega načrta vključil tudi postopek presoje vplivov na okolje, ki je bil pred tem del faze priprave projektne dokumentacije.

Metode predhodnih arheoloških raziskav

Za potrebe uporabe in predpisovanja enotnih metod predhodnih arheoloških raziskav ter natančne opredelitve, v kateri fazi načrtovanja prostorskih aktov se opravijo določene vrste predhodnih arheoloških raziskav, je Zavod za varstvo kulturne dediščine, Center za preventivno arheologijo pripravil seznam metod predhodnih arheoloških raziskav, ki jih je ministrstvo, pristojno za varstvo kulturne dediščine, predpisalo v okviru priprave prostorskih aktov, oziroma strokovna služba, pristojna za varstvo kulturne dediščine za potrebe projektiranja, predpisane s kulturnovarstvenimi pogoji. Prvi sklop raziskav, potrebnih za oceno arheološkega potenciala, praviloma opravi Center za preventivno arheologijo v okviru državne javne službe in so potrebne za identifikacijo arheoloških najdišč.

V fazi izdelave celovite presoje vplivov na okolje, kadar se le-ta izdeluje, Center za preventivno arheologijo opravi predhodne arheološke raziskave po metodah 1–4, ki obsegajo:

1. historično analizo prostora,
2. analizo obstoječih podatkov,
3. GIS analize in
4. metode daljinskega zaznavanja.

Zakonodaja s področja načrtovanja prostora	Zakonodaja s področja varstva kulturne dediščine	Zakonodaja s področja varstva okolja
	1981 – Zakon o naravni in kulturni dediščine (ZNKD, Uradni list SRS št. 1/1981)	
	1992 – Malteška konvencija (Uradni list RS-MP, št. 7/1999, Splet 3)	
1993 – Dopolnitev Zakona o urejanju naselij in drugih posegov v prostor (ZUN, Uradni list RS št. 71/1993, Splet 4)		1993 - Zakon o varstvu okolja (ZVO, Uradni list RS št.32/93, Splet 11)
	1994 – Metodologija in SAAS	
1997 – Spremembe in dopolnitve (ZUN-G, Uradni list RS št.44/1997, Splet 5)		
	1999 – Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD, Uradni list RS, št. 7/1999, Splet 2)	
2002 – Zakon o urejanju prostora (ZUreP, Uradni list RS št. 110/2002, Splet 6)		
		2004 – Zakon o varstvu okolja (ZVO-1, Uradni list RS št.41/2004, Splet 10)
2007 – Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt, Uradni list RS št.33/2007, Splet 7)		
	2008 – Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1, Uradni list RS, št.18/2008, 123/2008, Splet 1)	
2010 – Zakon o umeščanju prostorskih ureditev državnega pomena v prostor (ZUPUDPP, Uradni list RS št.80/2010, Splet 8)		
2012 – Spremembe in dopolnitve Zakona o umeščanju prostorskih ureditev državnega pomena v prostor (ZUPUDPP-A Uradni list RS št.57/2012, Splet 9)		

Slika 1. Prikaz veljavnosti zakonov in njihovih sprememb v okviru načrtovanja državnih prostorskih načrtov.

Figure 1. The use of laws and their changes in regard to national spatial plans.

Te vrste raziskav so namenjene predvsem pridobitvi najosnovnejših informacij o prostoru, dobljeni podatki pa so v pomoč pri umeščanju variant v prostor. V nadaljevanju postopka po izboru najustreznejše variante in potrditvi na vladi RS v okviru izdelave presoje vplivov na okolje Center za preventivno arheologijo izvede predhodne arheološke raziskave po metodah 5–7, ki obsegajo:

5. ekstenzivni terenski pregled odprtih površin,
6. ekstenzivni terenski pregled zaprtih površin in
7. geofizikalne raziskave.

Na osnovi raziskav po metodah 1–7 Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije poskrbi za pripravo predlogov za vpis novih arheoloških najdišč v Register nepremične kulturne dediščine pri ministrstvu, pristojnem za kulturno dediščino. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije pripravi gradivo za dopolnitev smernic, ministrstvo pa izda dopolnitev smernic z vključitvijo novih podatkov, potrebnih za presojo vplivov plana na arheološke ostaline. Na podlagi teh podatkov, vključenih v okoljsko poročilo oziroma poročilo o vplivih na okolje, sta v nadaljevanju izdani prvo in drugo mnenje o sprejemljivosti posegov v prostor in določeni potrebni ukrepi za čim večjo omilitev negativnih, a še dopustnih vplivov načrtovane ureditve na kulturno dediščino. Če so vplivi na arheološke ostaline nesprejemljivi, je treba popraviti vsebino državnega prostorskega načrta do mere sprejemljivosti ali predvideti ukrepe za zmanjšanje vplivov na arheološke ostaline.

Če so vplivi na arheološke ostaline sprejemljivi, so največkrat kot obveza predpisani ukrepi za varstvo arheoloških ostalin na podlagi predhodnih arheoloških raziskav po metodah 8–14, ki obsegajo:

8. intenzivni terenski pregled odprtih površin,
9. intenzivni terenski pregled zaprtih površin,
10. morebitni podvodni pregled,
11. vrtanje in ročno kopanje v mreži 10 × 10 m,
12. strojno kopanje z dokumentiranjem in
13. geofizikalne raziskave
14. izkopavanja in poizkopavalna obdelava gradiva oz. arhiva najdišča.

Te vrste raziskav za vrednotenje arheološkega potenciala se izvedejo, kadar so potrebne za odločitev o sprejemljivosti posega ali pa kot ukrep, ki ga je treba opraviti za sprostitve zemljišča pred gradnjo, kadar je taka raziskava skladna z varstvenim režimom. Praviloma so izvedene po sprejetju uredbe o državnem prostorskem načrtu, ko

je investitor že odkupil zemljišča, vendar še pred izdajo kulturnovarstvenega soglasja oz. gradbenega dovoljenja, kar omogoča, da se postopek vrne na stopnjo spremembe projektne dokumentacije ali so zahtevane celo spremembe državnega prostorskega načrta, če bi to narekovali rezultati raziskav.

Priprava državnih prostorskih načrtov in preventivno varstvo arheoloških ostalin

1993–2008

Direktorat za kulturno dediščino, sprva še kot Uprava Republike Slovenije za varstvo kulturne dediščine, se v postopke priprave državnih prostorskih načrtov že od samega začetka priprave teh načrtov vključuje kot eden izmed nosilcev urejanja prostora. Do leta 2008 so bili osnova za umestitev državnih prostorskih načrtov v prostor predvsem znani podatki o kulturni dediščini, ki so bili vpisani ali so bili v postopku vpisa v Register nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo. Šele na podlagi izbrane variante in z uredbo sprejetega državnega lokacijskega oziroma prostorskega načrta je bila dana osnova za izvedbo predhodnih arheoloških raziskav, in sicer na celotnem območju državnega prostorskega načrta (na podlagi Malteške konvencije in metodologije, predpisane v letu 1994). Naročnik raziskav je bil investitor državnega prostorskega načrta. Te raziskave so bile praviloma izvedene po sprejetju uredbe o državnem lokacijskem/prostorskem načrtu in pred pridobitvijo gradbenega dovoljenja, nemalokrat pa tudi pozneje, tik pred samim pričetkom del ali kar z nadzorom ob zemeljskih delih. To je bilo za arheologe na terenu zelo neugodno, saj so bili ob izvedbi raziskav pod pritiskom čim prej sprostitev zemljišča za gradnjo. Ob morebitnih najdbah se je moral pristojni konservator nemudoma odločiti o tem, kako odkritje zavarovati pred uničenjem. Pri tem je moral izhajati iz dejstva, da je državni prostorski načrt sprejet in da je pot do spremembe prostorskega akta zahtevna, predvsem pa finančno obremenjujoča. Kljub zavedanju, da vsako izkopavanje arheoloških ostalin in njihovo izvzetje iz primarnega okolja pomeni dokumentirano uničenje arheoloških ostalin, poznamo en sam primer, kjer je odkritje arheoloških ostalin vodilo v spremembo državnega lokacijskega načrta (avtocestni priključek Rogoza). Znanih je nekaj več primerov spremembe projektne dokumentacije (avtocesta mimo Čateškega griča, hitra cesta mimo Ško-

laric idr.), a vezano na zgoraj navedene razloge teh primerov res ni bilo veliko.

2008–2010

Da bi se arheološka stroka čim bolj zgodaj vključila v postopke izbora variant in načrtovanja izbrane variante državnega prostorskega načrta, je Zakon o varstvu kulturne dediščine v letu 2008 na tem področju prinesel novost. V najzgodnejših fazah načrtovanja je v primerih prostorskih aktov, za katere je predvidena izdelava celovite presoje vplivov na okolje, predvidel izvedbo predhodnih arheoloških raziskav za oceno potenciala, in sicer na vseh tistih območjih, ki niso registrirana kot arheološka najdišča. S tem je bila dana možnost, da z odkritjem arheoloških ostalin že v času načrtovanja preprečimo negativen vpliv na arheološke ostaline, tako da se jim izognemo. Zato Republika Slovenija vsako leto nameni določena finančna sredstva iz državnega proračuna, namenjenega za kulturo, za potrebe izvajanja predhodnih arheoloških raziskav v postopkih priprave državnih prostorskih načrtov. Širši cilj tovrstnih raziskav je pridobiti najosnovnejše podatke o arheoloških ostalinah na ozemlju celotnega državnega ozemlja. Ker je nemogoče v kratkem času na navedeni način raziskati celotno ozemlje države, sta ministrstvo, pristojno za prostor, in ministrstvo, pristojno za varstvo kulturne dediščine, sklenili dogovor, da bo to zadnje pri sistematičnem preverjanju obstoja arheoloških ostalin najprej pregledalo območja državnih prostorskih ureditev. Raziskave, potrebne za oceno potenciala v okviru državne javne službe, praviloma opravi Center za preventivno arheologijo pri Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

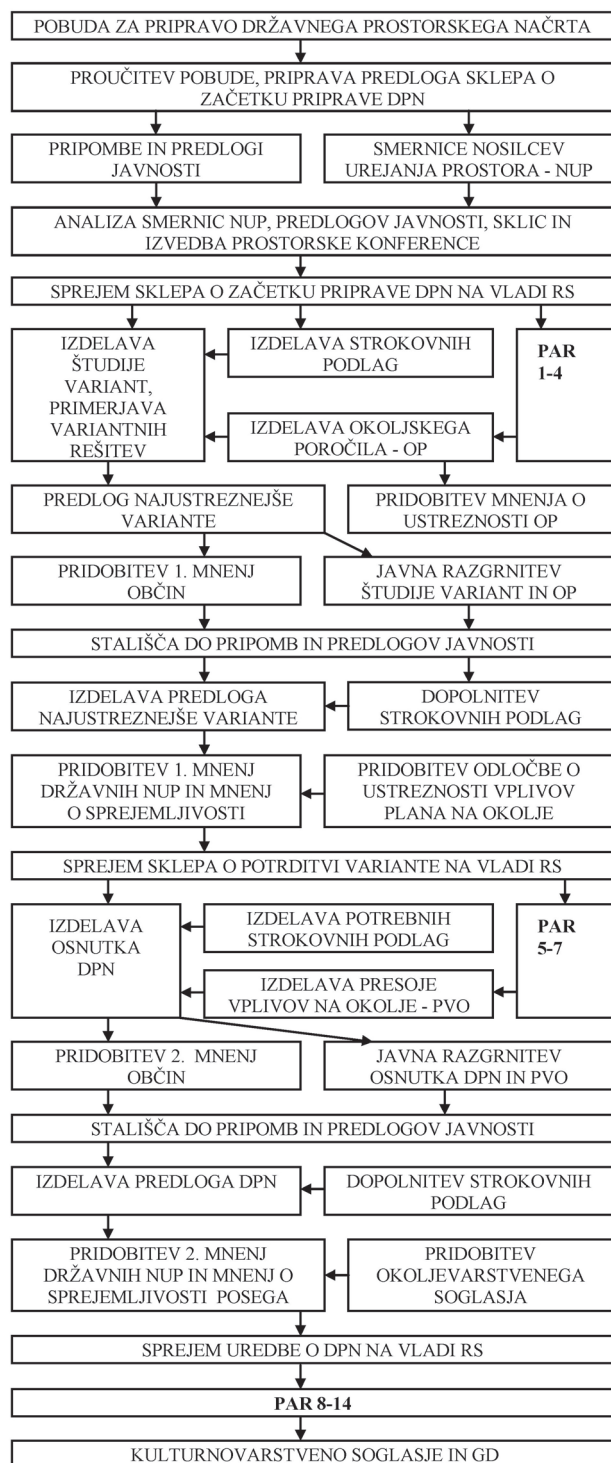
Po letu 2010

Na podlagi nove prostorske zakonodaje iz leta 2010 ostaja način priprave državnih prostorskih načrtov podoben. Glede na novo zakonodajo se v fazi postopka celovite presoje vplivov na okolje izvedejo raziskave po metodah 1–4, torej historična analiza prostora in metode daljinskega zaznavanja. Po izdelani študiji variant in okoljskem poročilu mora ministrstvo, pristojno za varstvo kulturne dediščine, dati mnenje o sprejemljivosti predloga najustreznejše variante za okolje z vidika varstva kulturne dediščine, nato pa varianto potrdi vlada Republike Slovenije. Glede na to, da na podlagi raziskav po metodah 1–4 še ne moremo z gotovostjo potrditi ali ovreči pris-

tnosti arheoloških ostalin, je tako mnenje dano izključno na podlagi do tedaj znanih podatkov, kar pa za investitorja predstavlja določeno mero negotovosti. Na navedeno problematiko je ministrstvo, pristojno za varstvo kulturne dediščine, opozarjalo ob sprejemanju prostorske zakonodaje v letu 2010, a pri ureditvi tega vprašanja žal ni bilo uspešno. V fazi načrtovanja izbrane variante in priprave poročila o vplivih na okolje, ko Center za preventivno arheologijo izvede raziskave po metodah 5–7 (odgovorni konservator arheolog pa poda predloge za nove vpise v Register nepremične kulturne dediščine in gradivo za pripravo osnutka državnega prostorskega načrta in presoje vplivov na okolje), se utegne izkazati, da varianta kljub že prej podanemu mnenju o sprejemljivosti vplivov plana na okolje in potrditvi na vladi ni sprejemljiva zaradi izjemnosti rezultatov raziskav, ki jih prej nismo mogli poznati. To pomeni, da se postopek priprave državnega prostorskega načrta vrne v fazo načrtovanja variant in je treba fazo izbora variant ponoviti. Za investitorja to ni najbolj ugodna rešitev, a je z vidika varstva arheoloških ostalin edina možna.

Nadaljnji postopek teče z vidika varstva arheoloških ostalin podobno kakor po zakonodaji pred letom 2010. Z drugim mnenjem na predlog državnega prostorskega načrta in presoje vplivov na okolje se predpišejo raziskave po metodah 8–14, kadar je to potrebno in dopustno. Hkrati mora biti podano stališče do presoje vplivov na okolje. Predhodne arheološke raziskave po metodah 8–14 se izvedejo po sprejetju uredbe o državnem prostorskem načrtu, ko investitor pridobi zemljišča, vendar pred izdajo okoljevarstvenega ali kulturnovarstvenega soglasja oz. gradbenega dovoljenja, kar omogoča, da se postopek vrne na stopnjo spremembe projektne dokumentacije ali celo spremembe državnega prostorskega načrta, če bi bili rezultati raziskav zares izjemni.

Prostorske ureditve državnega pomena so prostorske ureditve s področij cestne infrastrukture, železniške infrastrukture, infrastrukture zračnega prometa, infrastrukture pomorskega in rečnega prometa, mejnih prehodov, prometnih terminalov, energetske infrastrukture za oskrbo z električno energijo, energetske infrastrukture za oskrbo z zemeljskim plinom in nafto, jedrskih objektov, rudarstva, javnega komunikacijskega omrežja in komunikacijskega omrežja drugih državnih organov, varstva okolja, meteorologije, vodne infrastrukture, obrambe države in varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, lahko pa tudi pro-

storske ureditve na območju vodnega zemljišča morja, zavarovanih območij ohranjanja narave ali zavarovanih območij kulturnih spomenikov.

Trenutno je v pripravi nekaj manj kakor 70 državnih prostorskih načrtov. Do zdaj je bilo v osemnajstih letih sprejetih okrog 130 državnih prostorskih načrtov. Večina državnih prostorskih načrtov poteka linijsko (cestna in železniška infrastruktura, prenosni plinovodi, daljnovodi in drugo), kar z vidika varstva arheoloških ostalin velikokrat ni ugodno za določitev arheoloških najdišč, saj ta največkrat presegajo ozke koridorje načrtovanih prostorskih ureditev. Omejenost sredstev za izvedbo predhodnih arheoloških raziskav žal ne dovoljuje poljubnega prilagajanja območja raziskav in je vezano izključno na območje znotraj meje državnega prostorskega načrta. Ponavadi gre za posege velikega obsega, saj se mnogokrat raztezajo prek velikega dela države in so zato podatki zelo obsežni, vendar pa kljub izvedenim predhodnim arheološkim raziskavam niso celoviti.

Slika 2. Postopek priprave državnega prostorskega načrta in faznost predhodnih arheoloških raziskav (PAR) po ustreznih metodah; kratice v shemi: OP – okoljsko poročilo, PVO – presoja vplivov na okolje, PAR – predhodne arheološke raziskave.

Figure 2. The process of preparing national spatial plan and phases of archaeological research in that process; abbreviations in scheme: OP – environmental report, PVO – environmental impact assessment, PAR – methods of archeological research.

Preventivno varstvo arheoloških ostalin v postopkih načrtovanja nekaterih državnih prostorskih načrtov

*Lokacijski načrt za avtocesto na odseku Klanec–Srmin (Ankaran)
(EŠD 14299, Spodnje Škofije - Arheološko najdišče Školarice)*

Lokacijski načrt na avtocestnem odseku Klanec – Srmin (Ankaran) je bil sprejet leta 1999. Ob izvedbi predhodnih arheoloških raziskav na trasi načrtovane avtoceste je bilo odkrito arheološko najdišče Školarice (*villa rustica* s stanovanjskim in gospodarskim delom). Ker je bilo najdišče odkrito po sprejetju uredbe o lokacijskem načrtu, sta Zavod za varstvo kulturne dediščine in investitor sklenila, da se najdišče „zaščiti“ tako, da se podaljša viadukt za dva stebra in se tako preči arheološko najdišče. Dela so potekala pod strogim nadzorom arheologov. Če bi bile predhodne arheološke raziskave zagotovljene v času priprave prostorskega akta, bi bilo možno zagotoviti večji izogib arheološkemu najdišču, tako pa je bil manevrski prostor za zaščito arheoloških ostalin relativno majhen. Najdišče je bilo zaradi zaščite arheoloških ostalin zasuto.

*Državni lokacijski načrt za avtocesto na odseku Slivnica (Fram)–Draženci (Ptuj)
(EŠD 581, Spodnja Hajdina - Arheološko najdišče Hajdina)*

Državni lokacijski načrt za avtocestni odsek med Slivnico (Fram) in Draženci (Ptuj) je bil sprejet v letu 2005. V obdobju načrtovanja so potekala zahtevna usklajevanja glede poteka avtoceste prek arheološkega najdišča v Hajdini (rimski naselbinski kompleks s svetišči, prvim in tretjim mitrejem ter grobišči od prazgodovinske in rimske do zgodnjesevnoevropske dobe). Investitorjeva težnja je bila prečiti arheološko najdišče, češ da ni nikakršne možnosti za načrtovanje državnega lokacijskega načrta izven arheološkega najdišča zaradi izogibanja vodnim virom. Preverjena je bila tudi možnost za vzpostavitev „omilitvenih ukrepov“ s t. i. tamponom, po katerem bi bila speljana avtocesta, oz. z minimalizacijo posega, tako da bi zožili avtocesto ali celo s konzolnim potekom. Šele ob dodatni preveritvi glede dopustnosti načrtovanja avtoceste prek vodnih virov se je izkazalo, da je potek zunaj arheološkega najdišča in zunaj vodnih virov z najstrožjim varstvenim režimom pravzaprav možen. Na izbrani trasi

avtoceste je bilo v nadaljnjem postopku odkritih nekaj novih arheoloških najdišč, prek katerih je bil potek avtoceste po izvedenih zaščitnih izkopavanjih dopusten. Mnogokrat se pripravljeno za sodelovanje vseh sodelujočih in izdelava vseh potrebnih strokovno podkrepjenih študij izkaže za edino pravo smer načrtovanja prostorskih aktov.

*Državni lokacijski načrt za avtocesto na odseku Pluska–Ponikve
(EŠD 9682, Trebnje - Arheološko najdišče Benečija in EŠD 776, Trebnje - Arheološko območje Trebnje)*

Državni lokacijski načrt na odseku avtoceste Pluska–Ponikve je bil sprejet leta 2006. Težnja načrtovalcev in investitorja je bila, da bi načrtovana avtocesta potekala po dolini Temenice prek arheološkega najdišča Benečija in arheološkega najdišča Trebnje. Varianta ni bila sprejemljiva z vidika varstva kulturne dediščine in varstva narave, medtem ko je bilo lokalno prebivalstvo deljenega mnenja. Končni izbor variante po pobočju Bukovja je bil za varstvo arheoloških ostalin ustrezen. Na ta način so arheološke ostaline v obeh najdiščih ostale nedotaknjene in kot take primerne za raziskovanje v prihodnosti, ko bo z izpopolnjeno tehniko omogočeno pridobivanje podatkov o arheoloških ostalinah na nedestruktivni način. Na območju variante Bukovje ni bilo odkritih novih arheoloških najdišč.

*Državni lokacijski načrt za avtocesto na odseku Vrba–Peračica (Črničec)
(EŠD 10036, Mošnjice - Arheološko najdišče Pod cesto)*

Arheološko najdišče pri Mošnjah je bilo odkrito ob arheološkem nadzoru gradbenih del na trasi gorenjske avtoceste na odseku Vrba–Peračica. Raziskave so se izvajale v letu 2007, arheološko najdišče pa je eno največjih do sedaj odkritih površin na Gorenjskem z največjo globino izkopa tudi do dveh metrov. Za potrebe zaščite arheoloških ostalin je bila izvedena korekcija tehničnih rešitev na trasi avtoceste, in sicer je bil zgrajen armiranobetonski zid namesto zemeljskega protihrupnega nasipa. Za zaščito in predstavitev arheoloških ostalin je predvidena izvedba ograje, nadstreška in pohodne ploščadi, vendar je do danes projekt le delno realiziran. Omejena finančna sredstva za predstavitev arheoloških ostalin in za njihovo vzdrževanje mnogokrat botrujejo slabo urejenim arheološkim rezervatom in parkom.

Slika 3. Predstavitev arheološkega najdišča Pod cesto pri Mošnjah.

Figure 3. The presentation of the archeological site Pod cesto near the village of Mošnje.

Državni prostorski načrt za obvoznico Škofljica, v pripravi (EŠD 9368, Ljubljana - Arheološko območje Ljubljansko barje, EŠD 11426, Škofljica - Arheološko najdišče Breg)

Če smo v nekaterih primerih naleteli na izjemna najdišča zaradi predhodno neraziskanega območja, tega ne moremo trditi za območje načrtovanja obvoznice Škofljica. Območje Ljubljanskega barja je kot celota arheološki teren z najdbami iz vseh arheoloških obdobij od paleolitika do rimskega obdobja. Med pomembnejše ostaline seveda sodijo prazgodovinska kolišča. Priprava državnega prostorskega načrta se je pričela v letu 2005. Takrat so bile podane smernice za načrtovanje z vidika varstva kulturne dediščine, v katerih je bilo zahtevano rezervatno varstvo arheološke dediščine na celotnem območju urejanja državnega prostorskega načrta. Ne glede na to, da

se tako z vidika varstva narave, kmetijstva, okolja, kulturne dediščine in drugih resorjev kaže, da varianta prek Ljubljanskega barja ni ugodna, je pri lokalni skupnosti zaznati velik odklon od možnosti, da bi preverili varianto zunaj Ljubljanskega barja. Da bi dobili natančnejše podatke o vsebnosti najdišča Breg (gre za tabor mezolitskih lovcev), ki je z vidika varstva arheoloških ostalin na območju variant najboljše, so bile s strani Centra za preventivno arheologijo proučeni Lidar posnetki, ki so potrdili in natančneje mikrolocirali prisotnost arheoloških ostalin v območju najdišča. Na ta način smo lahko dodatno argumentirali nesprejemljivost variante preko jedra najdišča in dopustili možnost preverjanja variante v robnem delu najdišča. Pri načrtovanju obvoznice Škofljica pa naj omenimo tudi različnost interesov dveh konservatorskih strok. Na območju barja je namreč poleg arheološkega območja registrirano tudi območje kul-

turne krajine, zaradi česar je varianta, ki se sicer izogne najstrožjemu varstvenemu režimu najdišča Breg in je z vidika varstva arheoloških ostalin sprejemljiva, z vidika varstva kulturne krajine (posegla bi namreč globoko v Ljubljansko barje) pa manj sprejemljiva. Tako je treba znotraj kulturnovarstvene stroke pogosto doseči enotno stališče med posameznimi konservatorskimi strokami, preden se opredelimo do sprejemljivosti posamezne variante.

Državni prostorski načrt za preložitev regionalne ceste skozi Železnike in ureditev vodne infrastrukture za zagotavljanje poplavne varnosti Železnikov, v pripravi (EŠD 28913, Železniki - Arheološko najdišče Škovine)

Načrtovanje državnega prostorskega načrta za preložitev regionalne ceste skozi Železnike ter ureditev vodne infrastrukture za zagotavljanje poplavne varnosti Železnikov se je pričelo v letu 2007. V smernicah z vidika varstva kulturne dediščine je bilo opredeljeno, da morajo biti v okviru celovite presoje vplivov na okolje opravljene predhodne arheološke raziskave po metodah 1–4 za potrebe izbora variant, naknadno pa pred potrditvijo variante še po metodah 5–7, kolikor se bo to izkazalo za potrebno. Center za preventivno arheologijo je v decembru 2009 izvedel predhodne arheološke raziskave po metodah 1–4, odgovorni konservator pa je na podlagi rezultatov predlagal vpis novega arheološkega najdišča v Register nepremične kulturne dediščine. Predpisan je bil najstrožji varstveni režim, kar pomeni ohranitev najdišča v celoti. Ker je bila varianta ceste, ki bi posegla v območje arheološkega najdišča Škovine, tudi z vidika ekonomske primerljivosti neustrezna (gradnja predora zahteva znantna finančna sredstva), je bila v fazi vrednotenja varianta s predorom izločena kot neprimerna. Izbrana je bila varianta, ki poteka prek naselbinskega jedra Železnikov, to je razglašeno za urbanistični spomenik lokalnega pomena, zato je umeščanje v prostor zaradi varovanih lastnosti zahtevnejše. Ob izboru variante skozi naselje Železniki je odgovorni arheolog ocenil, da izvedba raziskav po metodah 5–7 na izbrani varianti ni potrebna.

Državni prostorski načrt za 3. razvojno os (severni del od Velenja jug do Slovenj Gradca jug), v pripravi
Problem nedostopnosti zemljišč za izvedbo terenskega dela predhodnih arheoloških raziskav

Pri načrtovanju tretje razvojne osi se je kot slabost izkazalo sicer za varstvo arheoloških ostalin prednostno zgodnje vključevanje terenskega dela predhodnih arheoloških raziskav v prostorsko načrtovanje. Terenski del raziskav je namreč potreben za zamejitev najdišča in vpis v Register nepremične kulturne dediščine. Kar zadeva pridobitev podatkov o prisotnosti arheoloških ostalin, je zgodnja faza izvedbe arheoloških raziskav potrebna, da je možno umestiti načrtovane prostorske ureditve zunaj najdišč, vendar pa je z vidika dostopnosti zemljišč ta faza lahko tudi problematična. Naročnik in investitor državnega prostorskega načrta ima pravno osnovo za odkup zemljišč šele po sprejetem državnem prostorskem načrtu, medtem ko se del terenskih raziskav po metodah 5–7 izvede pred sprejemom uredbe o državnem prostorskem načrtu. Lastniki zemljišč zaradi odklonilnega stališča do načrtovanja tretje razvojne osi izvajalcem arheoloških raziskav niso dovolili dostopati na zemljišča, zato je bil v okviru celovite presoje vplivov na okolje izveden le manjši del terenskih raziskav. Dodatno oteževalno okoliščino so predstavljala še zemljišča, ki zaradi nedostopnosti niso bila raziskana. Nepopolni rezultati (več kakor dve tretjini neraziskanega območja državnega prostorskega načrta) ne morejo dati zadostne osnove za izbor variante, niti za določitev dodatnih ukrepov za zaščito arheoloških ostalin, zato je smiselnost izvedbe tovrstnih raziskav na takih območjih vprašljiva, seveda pa jo je težko vnaprej predvideti.

Državni prostorski načrt za avtocesto na odseku Postojna/Divača–Jelšane, v pripravi
(Škocjanske jame kot UNESCO dediščina na eni strani in arheološko „bogato“ območje na drugi strani)

Ne glede na množico predlaganih variant se med postopkom ponavadi izkaže, da nobena od predlaganih variant ni optimalna z vseh vidikov, zato je končni izbor variante praviloma kompromis, ki pa mora biti za vse deležnike v postopku sprejemljiv. Priprava državnega prostorskega načrta za avtocestni odsek Postojna/Divača–Jelšane je v začetni fazi. Pri pregledu načrtovanih variant za navedeni državni prostorski načrt ugotavljamo, da so variante po dolini reke Pivke problematične za varstvo arheoloških

ostalin (prisotna so številna gradišča, obcestne postaje ob rimskih cestah in poznorimske obrambne zapore, prisotni so tudi srednjeveški gradovi, protiturški tabori in druge ostaline). V sklopu priprave državnega prostorskega načrta sta preverjeni tudi varianti prek Divače, ki sta problematični predvsem z vidika varstva narave in Parka Škocjanske jame kot UNESCO dediščine. Varianta prek Razdrtega, ki se izogne tako arheološko bogatemu območju kakor UNESCO dediščini, bi posegla v popolnoma neznano in neraziskano območje, s čimer bi se morda res izognili najvrednejšim arheološkim najdiščem, v prostor pa bi se zarezala nova rana v prostoru. Ker smo vsi sodelujoči v prostoru skrbniki prostora, je prav, da smo trajnostno naravnani in zadržani do ureditev, ki posegajo v neprizadeta območja. Vsi udeleženci v postopkih priprave moramo izhajati iz dejstva, da je načrtovana avtocestna povezava potrebna in nujna, interesi v prostoru pa so zelo različni. Zato upravičeno lahko domnevamo, da bo tudi ta prometna povezava plod številnih kompromisov, ki bodo morali biti konec koncev z vseh vidikov sprejemljivi.

Državni prostorski načrti za energetske infrastrukturne objekte

Zgodovina umeščanja avtocest v prostor je že dokaj dolga, zato imamo na tem področju tudi največ izkušenj in rezultatov, kar je razvidno tudi iz predstavljenih primerov. Že od leta 1997 pa se pri svojem delu srečujemo tudi z drugimi vrstami državnih ureditev. Pri plinovodih na primer je bolj kakor pri umeščanju avtocest izražen linijski potek in s tem ne celovitost pridobljenih podatkov na podlagi predhodnih arheoloških raziskav. Vendar pa je praviloma lažje zaobiti arheološko najdišče, zato večjih težav pri umeščanju plinovodov v prostor ni. Podobno je pri načrtovanju daljnovodov (večinoma so načrtovani zračni vodniki), kjer gre za točkovne posege, zaradi česar so tudi predhodne arheološke raziskave v območju registriranih arheoloških najdišč omejene zgolj na obseg delovnega pasu stojnih stebrov, medtem ko je obseg predhodnih arheoloških raziskav na neevidentiranih območjih določen v okviru potrebe po dodatnih podatkih za izvedbo celovite presoje vplivov na okolje. Prečenje arheoloških najdišč z zračnimi vodniki je skladno z varstvenim režimom praviloma dopustno, kolikor se stojni stebri nahajajo zunaj arheološkega najdišča in je v okviru celovite presoje vplivov na okolje ugotovljeno, da so vplivi na kulturno dediščino sprejemljivi.

Prednosti in slabosti zgodnjega vključevanja preventivne arheologije v prostorsko načrtovanje

Z zgodnjim vključevanjem preventivnega varstva arheoloških ostalin v postopke priprave državnih prostorskih načrtov je stroka pridobila večje možnosti aktivne udeležbe v postopku priprave prostorskih aktov. Podatki o znanih arheoloških najdiščih so praviloma upoštevani že pri pripravi pobude za državni prostorski načrt in so razvidni iz prikaza stanja prostora, druga območja znotraj meje državnega prostorskega načrta pa so poprej arheološko raziskana v sklopu izdelave celovite presoje vplivov na okolje in presoje vplivov na okolje (po metodah 1–4 v sklopu priprave okoljskega poročila, 5–7 v postopku priprave poročila o vplivih na okolje in po metodah 8–14 na podlagi sprejetega državnega prostorskega akta pred izdajo dovoljenja za gradnjo). Zaradi zgodnje vključitve podatkov o arheoloških ostalinah imamo z novim načinom preventivnega varstva bistveno več možnosti za ohranitev najvrednejših ostalin in za prilagoditev oziroma spremembo načrtovanih ureditev kakor v preteklosti, hkrati pa se kaže tudi več možnosti za vključitev arheoloških ostalin ali najdišč v prostorske akte in izvedbo omilitvenih ukrepov, kakršni so prezentacije arheoloških ostalin, vzpostavitev arheoloških parkov in rezervatov in drugih ukrepov, ki pripomorejo k varstvu arheoloških ostalin.

Žal pa se kaže tudi vrsta slabosti takega načina načrtovanja. V prvi vrsti ne gre za sistematični pregled prostora celotne države, pač pa za pregled območij, ki so vnaprej predvidena za načrtovanje državnih prostorskih ureditev in so tako prostorsko omejena in potencialno ogrožena. Ena bistvenih slabosti se kaže tudi pri zamejitvi in vpisovanju novih arheoloških najdišč na podlagi izvedenih predhodnih arheoloških raziskav po metodah 1–7. Podatki, pridobljeni po navedenih metodah, so mnogokrat preskopi za nedvoumno presojo o tem, ali gre za kulturno dediščino ali ne. Razloge za to je možno iskati v tem, da metode 1–7, ki so pretežno nedestruktivne in jih je največkrat možno opraviti na zemljiščih, ki še niso v lasti investitorja, mnogokrat ne zadoščajo za nedvoumno presojo, obenem pa so pridobljeni podatki omejeni na mejo območja državnega prostorskega načrta, kar ne zagotavlja celovitosti podatkov. Pristojni arheolog konservator se zaveda, da je na takem območju načrtovan državni prostorski načrt. Kadar je prisotnost arheoloških ostalin

velika in/ali pomembna, pa najdišča ne evidentira v Registru nepremične kulturne dediščine, so ostaline lahko uničene. V primeru evidentiranja najdišča, za katero se z nadaljnjimi raziskavami izkaže, da je vsebina negativna, pa lahko predpisani ukrepi presega pomen arheoloških ostalin (določijo se nadaljnje raziskave ali izvede optimizacija načrtovanih ureditev). V prid dediščini se arheologi konservatorji večkrat odločijo za vpis najdišča v Register nepremične kulturne dediščine, čeprav se v nadaljevanju postopka izkaže, da najdišče ne zadošča kriterijem za vpis. Tovrstno vpisovanje predstavlja za Register nepremične kulturne dediščine nepotrebno obremenitev, vendar pa prednost zgodnje izvedbe predhodnih arheoloških raziskav in izbira ustreznih ukrepov za njihovo varstvo odtehta zagate z relativno velikim številom novovpisanih arheoloških najdišč.

Sklep

Pred obdobjem načrtovanja državnih prostorskih ureditev je bil način varstva arheoloških ostalin orientiran predvsem na arheološka izkopavanja, akcije pa so bile prepuščene posameznim konservatorjem. S predpisano metodologijo za sodelovanje službe varstva naravne in kulturne dediščine pri izdelavi dokumentacije za posamezne avtocestne odseke in z ustanovitvijo skupine za arheologijo na avtocestah Slovenije se je vzpostavil centralno organiziran in poenoten sistem vključevanja preventivne arheologije v postopke priprave državnih prostorskih aktov. S tem je bil storjen velik metodološki in organizacijski napredek v arheološki stroki.

V začetkih načrtovanja državnih prostorskih načrtov so se sicer pojavljali predvsem primeri, ko se je tik pred samim začetkom gradnje ali ob začetku gradnje (ob arheoloških najdbah) nekajkrat spremenilo projekte za potrebe varstva arheoloških ostalin (tudi sprememba DPN), zdaj pa načeloma ni več potrebe po spremembi projektov ali celo državnih prostorskih načrtov. Med postopkom se izvedejo tiste vrste predhodnih arheoloških raziskav, ki v vsaki fazi načrtovanja podajo potrebne informacije o prisotnosti arheoloških ostalin, na podlagi česar je možno že v fazi načrtovanja to upoštevati in se arheološkim najdiščem izogniti.

Skozi relativno kratko obdobje načrtovanja avtocest in drugih državnih prostorskih načrtov je bilo za slovenski prostor pridobljenih veliko informacij o življenju in

delovanju naših prednikov, pa vendar je bilo hkrati tudi veliko podatkov izgubljenih in veliko ostalin uničenih, predvsem pa iztrganih iz prvotnega okolja, saj je ohranitev ostalin „in situ“ največkrat le pobožna želja tistih, ki skrbimo za varstvo kulturne dediščine.

V nas ostaja težnja po poznavanju preteklosti, po vedanju, kdo smo in od kod prihajamo, kar je v preteklosti botrovalo težnji po novih in novih izkopavanjih. S preventivno arheologijo in razvojem nedestruktivnih metod za izvedbo predhodnih arheoloških raziskav se kaže vse več možnosti za zgodnje pridobivanje informacij o arheoloških ostalinah in tako vse več možnosti za izogibanje namesto „nadzorovanega uničenja“ arheoloških ostalin, kakor imenujemo zaščitna izkopavanja.

Literatura in viri

DJURIĆ, B. 2003, Terra gentis humanae memoria. Varovanje arheološke dediščine in projekt izgradnje avtocest. – D. Prešeren (ur), *Zemlja pod vašimi nogami: arheologija na avtocestah Slovenije: vodnik po najdiščih*, Dnevi evropske kulturne dediščine, Ljubljana, 7–24.

SLABE, M. 2005, Problematika arheoloških raziskav zadnjih let. – *Arheo* 23, 85–87.

Ministrstvo za kulturo, Uprava za kulturno dediščino, 2002, Avtocesta na odseku Klanec – Ankaran, Arheološka izkopavanja na lokaciji Školarice, št. 61730-21/2002/8.

Ministrstvo za kulturo, Uprava za kulturno dediščino 2003, Cesta G1-2 (HC) Hajdina – Ptuj na območju občine Hajdina, št. 35201-28/2003

Ministrstvo za kulturo, Uprava za kulturno dediščino 2004a, AC Pluska – Ponikve, št. 35201-62/2004.

Ministrstvo za kulturo, Uprava za kulturno dediščino 2004b, AC Črnivec (Peračica) – Podtabor, št. 35201-87/2004.

Ministrstvo za kulturo 2009, Izgradnja obvoznice Škofljica, št. 35002-18/2009.

Ministrstvo za kulturo 2007, Preložitev regionalne ceste skozi Železnike in ureditev vodne infrastrukture za zagotavljanje poplavne varnosti Železnikov, št. 35002-67/2007.

Ministrstvo za kulturo 2008, Državna cesta od priključka Velenje jug do priključka Slovenj Gradec jug, št. 35002-45/2008.

Ministrstvo za kulturo 2011a, Odsek avtoceste Postojna – Divača–Jelšane, št. 35002-14/2011.

Ministrstvo za kulturo 2011b, Predhodne arheološke raziskave v okviru celovite presoje vplivov na okolje do 2011, št. 350-4/2011.

Spletni viri

Splet 1 / Web 1:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200816&stevilka=485>

Splet 2 / Web 2:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=19997&stevilka=287>

Splet 3 / Web 3:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlimpid=199921>

Splet 4 / Web 4:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199371&stevilka=2581>

Splet 5 / Web 5:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199744&stevilka=2416>

Splet 6 / Web 6:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2002110&stevilka=5386>

Splet 7 / Web 7:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1761>

Splet 8 / Web 8:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201080&stevilka=4305>

Splet 9 / Web 9:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201257&stevilka=2414>

Splet 10 / Web 10:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200441&stevilka=1694>

Splet 11 / Web 11:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199332&stevilka=1351>

Splet 12 / Web 12:
<http://www.zvkds.si/sl/center-za-preventivno-arheologijo/preventivna-arheologija/>